

Estudiant la toponímia de l'Alta Ribagorça, veiem que el mot apareix en les formes fonètiques precatalanes que ens transporten a un període ben arcaic: ara bé allí el mot apareix sempre amb *-o* (mai amb la *-e* de COLLEM): *Serrat del Kwézo* collada damunt Castanesa (< *kwédo* < *kwedo* COLLUM), *Cosocanina* terme de Nerill és clarament COLLEM CANINAM (amb el femení que ja hem vist), *Cosodovia* < COLLUM DE VIA; de vegades hi ha la forma de terminació femenina *cosa-* a la manera de la variant alpina italiana: *Cosamuixili*, *Cosamilanos*, *Cosalavet*, *Cosavilè*, *Cosavions* (ETC I, 136-7). En fi tenim formes alt-aragoneses que signifiquen tant la 'collada' com un turó i no obstant terminen sempre en *-o*: em definiren (o exemplificaren) *kwélo* amb el sentit de 'collada' sobretot: a San Juan de Plan, Ceresuela, Fiscal, Panticosa i Pueyo de Tena, però a Biescas de Gállego digueren que un *kwélo* és un serrat (entre dues canals, etc.) i el mateix sentit ha de tenir *Cuello-Arán* a la Vall de Vio, perquè el mateix lloc me'l designaren a Buerba com *Cerro-Arán*.

Hi ha, doncs, una sèrie d'arguments que assegurin la contribució de COLLUM a les accs. topogràfiques, per més que les que faig valer a l'article *collado* del DCEC mostren la probabilitat que es vagi passar amb amplí abast de 'turó' a 'pas de muntanyes' i el fet que en una ampla zona del nostre domini *coll* és 'pujol' i ve per tant de COLLIS: acceptar la combinació dels dos mots és la solució sensata. Aquesta acc. 'pujol', ben entès és avui estranya al català central i desconeguda o poc conscient en la major part dels nostres parlants.

Però la zona en què això domina és vasta. No se'n comencen a trobar gaires proves fins a les serres entre el Camp i l'Ebre, més al Nord només algun cas escadusser, supervivència esporàdica. Potser la més nòrdica, però és clara, és el *Coll de Gusem*, trajecte culminant, ben aturonat i sense portells, en la Serra de Rubió, damunt i al NO. d'Odena, marcant el límit entre les comarques d'Anoia i Bages. Després ja passem al *Coll de Balaguer*, tan famós des d'antic, entre Cambrils i el Baix Ebre. Però a la Ribera d'Ebre se sent a parlar de *colls* muntanyetes pertot: allí hi ha potser la zona de màxima intensitat: *¿ke bénz d aké? kól?* ja em sobtava a Benifallet l'any 1923, perquè era òbviamment 'd'aquella muntanyeta o muntanya'.

Això ja comença una mica a les Garrigues (Juncosa, *coll dels Estinglars*), però sobretot en el Priorat (lato sensu): «*veu lo kulét akét?*» em preguntaven a Siurana referint-se al Montxoliu (allí molts: *Coll Roig*, *Coll de Lloses*, *Collet del Perdigot*, etc.); després a Ulldemolins, la Morera, Falsè, Marçà, Capçanes, les Vilelles, Torre de l'Espanyol, Porrera, moltíssim a Torroja i Móra la Nova; *La Miloquera* és un «collet redó» a la Figuera. Més enllà en tinc nota, valencià endins, a Bel, Bellestar, el Boixar, Coll de Cabres, Xiva, Palanques, Vallibona, Xert, Canet lo Roig, Traiguera, Càlig, St. Mateu, Albocàsser, Salzedella, més enllà a Borriol, Vilafamés, Xodos, Costur. Entre els testimonis més eloqüents cito: «convé que passe pels *kóls*, no pels fondos», Vallbona, «Santa Colàstia

és un *coll* alt i redó» Bellestar, «lo *Coll de les Adous*, vessants alts del Clot de les Adous i *al mig* hi ha un *baixest* <'collet'> per on lo camí passe a ---», Rasquera. Encara segueix més: si bé esclarissant-se. Coves de Vinromà, Serra d'En Galceran, Santa Madalena, Alcalà de Xivert.

Des de Castelló de la Plana cap al Migjorn sembla que cessa decididament i només el trobo en el sentit de 'collada' a Castelló (*Coll de Pellisser*); i és perquè a partir d'Atzeneta i les Useres el que es troba cada cop més és *colla(d)o* (veg. infra) (que sembla ser indígena i no castellanisme), que reemplaça més i més el mot. Val a dir, però, que l'acc. 'collada' (amb freqüència menor o equilibrada) no és absent quasi a cap poble d'aquesta zona: hi ha exs. clars de tots dos sentits a les Coves, Serra d'en Galceran, Vall d'Alba, Alcalà, Sta. Madalena, Vilafamés, etc. Més al Nord, a Canet lo Roig, Bellestar, La Figuera, Cabassers, Juncosa. En un bon nombre de pobles, especialment cap als Ports, m'expliquen que distingeixen entre *coll* 'muntanyeta', i *collet* 'collada', i així ho constato inequívocament, pels exemples, a Bel, Boixar i Xiva de Morella. En canvi a d'altres els exemples de l'acc. 'turó' són tan nombrosos i no en trobo de l'altra, que sembla que aquella sigui única: Sant Mateu, Càlig, i d'altra banda Poboleda, Siurana, La Morera, Marçà, Falset.

Altrament l'acc. d'eminència no és solament del Continent. Vegeu-ne molts testimonis, però principalment mallorquins, en el BDLC (VIII, 1914, 175-6, allí també 'munt de palla'), i en tinc uns quants de Cabrera i zona mallorquina veïna (1968); a Solleric almenys, fan la mateixa distinció que en els Ports de Morella, reservant *kolàet* per a la idea de 'collada'. Ara bé hi ha una acc. particular mallorquina 'coll d'agafar tords', que en definitiva prové de la de 'turonet' perquè en tals llocs és on els capturen, i observem que el sentit llavors és fixat en el terreny, car tals indrets tenen nom propi permanent: *Coll d'en Cassola* a Valldemossa, *Coll d'en Pelut* i *Coll de Ses Oliveres* a Solleric, i molts més en altres pobles.

Acabo indicant que cap al Nord el nostre mot té el sentit topogràfic ben bé fins als límits de la llengua, de llarg a llarg, d'Est a Oest, p. ex. a Vingrau (1960); i a Benasc em deien que «al collado de *kuél de Tóro* hi ha un *libón*» (un estanyol).

DERIV.: *Collada* 'pas de muntanyes' [Jaume I, *Cròn.*]: avui és un mot ben viu, no solament en el català central i el domini oriental en general (ALCM) sinó almenys tot al llarg dels Pirineus fins al límit lingüístic: *koládes* 'colls de muntanya' a Farrera de Pallars (1933); a Estaon (Cardós) són molt conegudes la *Collada del Jou* i sobretot la de *Campirme*; a les Viles de Turbó en compto quatre (com les molt conegudes de *Planatoóal* i de Vallabriga), mentre que l'anomenada «Las Colladas» marca el trifini amb Espés i la Vall de Benasc. Segueix en primer lloc per l'Alt Aragó: es repeteix com a terme genèric a molts llocs del Nordest aragonès; a Broto coexisteixen els duplicats fonètics *Collada de Furco*, i amb fonètica